

*Байло О. В.,
старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова*

ПРОФЕСІЙНА ГІДНІСТЬ ПРАЦІВНИКА ЯК ТРУДОПРАВОВА КАТЕГОРІЯ

Анотація. Статтю присвячено визначенню поняття «професійна гідність» працівника як категорії трудового права та особливостей її правового забезпечення для окремих категорій працівників.

Ключові слова: професійна гідність, професійна етика, правила поведінки працівників, захист права працівника на професійну гідність.

Постановка проблеми. Відповідно до норм Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

У сучасній демократичній державі особисті немайнові права людини і громадянина являють собою найважливіший політико-юридичний та соціальний інститут. В умовах розвитку української державності відбувається реформування національного законодавства України у сфері праці, в основу якого покладено концепцію забезпечення прав людини.

В літературі з трудового права підкреслюється значення особистих немайнових прав працівників, відзначається зміщення акцентів із «економічної» людини на особистість, її особисті блага. До останніх належать такі важливі категорії, як честь, гідність, ділова репутація працівника. У чинному законодавстві не визначається поняття «професійна гідність», оскільки воно є морально-етичною категорією й одночасно належить до особистих немайнових прав, яким законодавством надається значення самостійних об'єктів захисту. Це означає, що професійна гідність є не тільки морально-етичною, а й правовою категорією та потребує відповідного визначення.

Метою статті є визначення поняття «професійна гідність» працівника як категорії трудового права та особливостей її правового забезпечення для окремих категорій працівників.

Виклад основного матеріалу. Поняття професійної гідності визначається представниками різних галузей науки. Зокрема, в літературі з психології відсутнє єдине розуміння поняття «професійна гідність», проте О.А. Любицька розглядає професійну гідність як складний психологічний феномен, який може бути представлений через трикомпонентну структуру, що включає:

– когнітивний компонент (усвідомлення особистістю своєї цінності як професіонала, система уявлень про гідну/негідну професійну поведінку, ціннісно-сміслові утворення, пов'язані з образом «Я» як представника певної професійної групи);

– емоційно-оцінний компонент (переживання особистістю своєї цінності як професіонала, емоційне ставлення до ситуацій, які стверджують/утискають професійну гідність, шанобливе ставлення до колег);

– поведінковий компонент (прагнення до професійного розвитку і вдосконалення, регуляція поведінки у відповідності з ціннісним ставленням до себе та інших як до професіоналів і професійної праці як цінності) [1].

Особливості сфери діяльності й організації праці відносяться до чинників, що впливають на категоріальну структуру уявлень про професійну гідність.

На думку Н.В. Блажевич, категорія гідності застосовується для вираження свідомої поваги моральних якостей самою професійною групою. Так, під час дослідження професійної гідності поліцейського як методичної категорії науковець зазначив, що професійна гідність поліцейського висловлює професійну гідність поліцейської спільноти, тобто шанобливого ставлення поліцейської спільноти до правоохоронної діяльності, безумовне виконання службового обов'язку – забезпечення надійного захисту правопорядку, законності, суспільної безпеки, поваги високих моральних якостей поліцейського [2].

Професійну гідність прийнято нерозривно пов'язувати з обов'язком і честю, вона являє собою єдність морального духу, високих моральних якостей, а також повагу до цих якостей в самому собі й інших людях. О.Г. Комісарова небезпідставно вважає, що професійні честь і гідність державного службовця – це професійно-етичний потенціал того колективу, в якому здійснюється службова діяльність. За змістом нормативних актів, у яких використовуються поняття «професійна честь» і «професійна гідність», вони не лише утворюють морально-етичні основи правового статусу державних службовців, допустимий прогноз їхньої службової поведінки, але й виступають регуляторами поведінки [3].

Водночас застосування в актах чинного законодавства терміну «професійна гідність» дозволяє розглядати його не тільки як морально-етичну, але й як правову категорію. Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про державну службу» державний службовець має право на повагу до своєї особистості, честі та гідності, справедливе і шанобливе ставлення з боку керівників, колег та інших осіб [4].

Заслужують на увагу і заходи забезпечення службової дисципліни державних службовців, передбачені ч. 1 ст. 61 Закону України «Про державну службу», а саме:

1) дотримання у службовій діяльності вимог цього Закону та інших нормативно-правових актів у сфері державної служби та виконання правил внутрішнього службового розпорядку;

2) формування керівником державної служби у підпорядкованих державних службовців високих професійних якостей, сумлінного ставлення до виконання своїх посадових обов'язків, поваги до прав і свобод людини і громадянина, їхньої честі та гідності, а також до держави, державних символів України;

3) поєднання керівниками усіх рівнів методів переконання, виховання і заохочення із заходами дисциплінарної відповідальності щодо підпорядкованих державних службовців;

4) поєднання повсякденної вимогливості керівників до підпорядкованих державних службовців з постійною турботою про них, виявленням поваги до їхньої честі та гідності, забезпеченням гуманізму та справедливості.

Питанням забезпечення поваги до професійної гідності надається пріоритетне значення у низці підзаконних нормативно-правових актів. Так, у п. 2.1 Правил поведінки працівника суду, затверджених Рішенням Ради суддів України від 6 лютого 2009 р. № 33, визначено, що стандарти етичної поведінки працівника суду базуються на нормах життя у суспільстві та поваги до гідності людини.

Втратою гідності працівника суду може бути кожен вчинок, який принижує гідність його/її як людини та негативно впливає на авторитет і довіру до нього/неї у професійній сфері як до працівника суду, до суду як конкретної державної установи та як інституту судової влади в цілому [5].

П. 2.2.5 Кодексу поведінки працівника апарату Вишого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (далі – Кодекс) передбачено загальні засади забезпечення поваги до професійної честі й гідності. Працівник повинен постійно дбати про свою професійну честь і гідність. У разі поширення неправдивих відомостей, які принижують його честь, гідність і ділову репутацію, за необхідності вживати заходів до спростування такої інформації, у тому числі в судовому порядку. Сприяти йому в цьому зобов'язані керівники Вишого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ та відповідних підрозділів. Своєю самовідданістю, чесністю, неупередженістю, сумлінним та ефективним виконанням службових обов'язків працівник сприяє формуванню позитивної репутації Вишого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, підвищенню авторитету та зміцненню довіри громадян до нього [6].

Окрім цього, п. 3.5. зазначеного Кодексу визначено особливості взаємовідносин керівників структурних підрозділів з підлеглими працівниками. Зокрема у відносинах з підлеглими працівниками керівники мають поєднувати принциповість та вимогливість із повагою та доброзичливістю, не допускати грубощів та приниження людської гідності.

Керівник повинен:

- об'єктивно враховувати моральні, професійні та ділові якості підлеглих працівників;
- сприяти творчому підходу працівників до виконання своїх функцій, заохочувати їхню ініціативу, проявляти повагу до висловлюваних ними фахових оцінок;
- бути справедливим і об'єктивним в оцінці роботи підлеглих працівників, використовуючи їх моральне і матеріальне заохочення, у тому числі щодо їхнього просування по службі;
- не спонукати працівників до виконання доручень, які виходять за межі їх службових обов'язків, вчинення протиправних дій, не допускати необгрунтованого притягнення до дисциплінарної відповідальності, звільнення, створення перешкод у просуванні по службі, фактів необ'єктивного підходу до оцінки їх професійних, ділових та особистих якостей;
- сприяти утвердженню в колективах товариської взаємодопомоги, позитивного морально-психологічного клімату;
- безпосередньо дотримуватись загальних морально-етичних принципів, прийнятих у суспільстві, основних принципів професійної діяльності та правил поведінки, визначених цим Кодексом, а також вимагати їх дотримання від підлеглих працівників [6].

У розділі 3 Правил поведінки та професійної етики осіб рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ України, затверджених наказом Міністерства внутрішніх справ України від 22 лютого 2012 р. № 155, закріплено моральні основи служби в органах внутрішніх справ. Совість, професійний

обов'язок, честь і гідність визнаються головними моральними орієнтирами на службовому шляху захисника правопорядку і складають моральний стрижень особистості працівника органів внутрішніх справ.

Гідність працівника органів внутрішніх справ нерозривно пов'язана з обов'язком і честю та являє собою єдність морального духу і високих моральних якостей, їх формування та підтримку в самому собі й інших людях. Професійний обов'язок, честь і гідність є найважливішими критеріями моральної зрілості працівника, його готовності до виконання оперативно-службових завдань.

Правила поведінки працівника органів внутрішніх справ під час виконання службових обов'язків, оперативно-службових завдань вимагають від працівника:

- безперечно і неухильно поважати та захищати права та свободи людини і громадянина, відповідаючи перед державою і суспільством за життя та безпеку людей у ситуаціях, що потребують втручання правоохоронців. Поважати гідність людини, виявляти до неї гуманне ставлення та повагу;
- не допускати проявів жорстокого або принизливого ставлення до людей, поважати їх природне право на життя, законні права на свободу думки, совісті, самовираження, збереження здоров'я, мирне зібрання, володіння майном тощо;
- не допускати впливу сторонніх осіб, особистих (приватних) інтересів, інтересів членів своєї сім'ї на виконання службових обов'язків, якщо ці інтереси не співпадають із завданнями органів внутрішніх справ або суперечать їм;
- критично ставитися до власних професійних якостей та поведінки. Постійно працювати над самовдосконаленням, підвищенням свого професійного та загальнокультурного рівня;
- стверджувати та відстоювати честь і гідність правоохоронця як посадової особи, уповноваженої державою та українським народом захищати законні права й інтереси громадян. Усіляко сприяти підвищенню авторитету органів внутрішніх справ серед населення;
- працювати з повною віддачею протягом усього службового часу;
- застосовувати фізичну силу, спеціальні засоби і вогнепальну зброю тільки у випадках, передбачених законом [7].

П. 8.2. Кодексу поведінки працівників, до функціональних обов'язків яких належить здійснення управління кордонами, визначено, що працівник повинен відстоювати професійну честь і гідність як особисту, так і своїх колег, не допускати поширення недостовірної інформації та упередженої критики на їх адресу [8].

Введення у дію 1 грудня 2012 р. Кодексу професійної етики та поведінки працівників прокуратури стало важливою подією для всіх працівників органів прокуратури. Кодекс має на меті визначення основних стандартів поведінки прокурорів та норм, які могли б стимулювати працівників прокуратури дотримуватися їх, підвищуючи тим самим авторитет органів прокуратури та довіри до них з боку громадян. Моральні якості є особистісною характеристикою та невід'ємною складовою представника юридичної професії. Основними принципами, на яких ґрунтується професійна діяльність працівників прокуратури, є: верховенство права та законності; повага до прав і свобод людини та громадянина; незалежність і самостійність; політична неупередженість та нейтральність; толерантність; рівність перед законом, презумпція невинуватості; справедливість та об'єктивність; професійна чесність та гідність, формування довіри до прокуратури; конфіденційність; прозорість службо-

вої діяльності; утримання від виконання незаконних рішень чи доручень; недопущення конфлікту інтересів; компетентність та професіоналізм; зразковість поведінки та дисциплінованість.

Відповідно до ст. 10 зазначеного кодексу працівник прокуратури повинен постійно дбати про свою компетентність, професійну честь і гідність.

У разі поширення неправдивих відомостей, які принижують його честь, гідність і ділову репутацію, за необхідності вживати заходів до спростування такої інформації, у тому числі в судовому порядку. Сприяти йому в цьому зобов'язані керівники відповідних прокуратур.

Своєю самовідданістю, неупередженістю, сумлінним виконанням службових обов'язків сприяти підвищенню авторитету прокуратури та зміцненню довіри громадян до неї [9].

Цікавим видається правове забезпечення професійної гідності осіб, які здійснюють незалежну професійну діяльність.

Згідно з підпунктом 14.1.226 п. 14.1 ст.14 Податкового кодексу України самозайнята особа – платник податку, який є фізичною особою-підприємцем або провадить незалежну професійну діяльність за умови, що така особа не є працівником у межах такої підприємницької чи незалежної професійної діяльності.

Незалежна професійна діяльність – це участь фізичної особи у науковій, літературній, артистичній, художній, освітній або викладацькій діяльності, діяльність лікарів, приватних нотаріусів, адвокатів, аудиторів, бухгалтерів, оцінщиків, інженерів чи архітекторів, особи, зайнятої релігійною (місіонерською) діяльністю, іншою подібною діяльністю за умови, що така особа не є працівником або фізичною особою-підприємцем та використовує найману працю не більш як чотирьох фізичних осіб [10].

Моральні якості є особистісною характеристикою та невід'ємною складовою представника юридичної професії.

Надзвичайна важливість функціонального навантаження адвокатури вимагає від адвокатів слідування високим етичним стандартам поведінки. При цьому специфіка, комплексний характер обов'язків, що покладені на адвокатуру, обумовлюють необхідність збалансування засад служіння адвоката інтересам окремого клієнта та інтересам суспільства загалом, дотримання принципів законності та верховенства права.

Відповідно до ст. 12 Правил адвокатської етики адвокат зобов'язаний виконувати законні рішення органів адвокатського самоврядування, прийняті в межах їхньої компетенції, що не виключає можливості критики останніх та їх оскарження у встановленому законом порядку. Критика діяльності, рішень, порядку формування, членів органів адвокатського самоврядування тощо не може бути спрямована на приниження авторитету адвокатури, адвокатської професії та статусу адвоката, бути вираженою у принизливій чи такій, що порочить честь, гідність та ділову репутацію особи формі, а також містити завідомо неправдиву інформацію або заклики до невиконання рішень органів адвокатського самоврядування.

В своїх публіцистичних матеріалах адвокат не повинен поширювати відомостей, що не відповідають дійсності або викладені неправдиво, які порочать честь, гідність чи ділову репутацію інших адвокатів, або престиж адвокатури як такої, а обґрунтовану критику зазначених осіб, або адвокатури загалом має викладати в коректній формі [11].

Однією з форм захисту професійної гідності адвоката відповідно до зазначеного акту виступає дострокове (до завершення виконання доручення) розірвання договору з клієнтом у

випадку, якщо клієнт вчиняє дії, що ганьблять честь, гідність і ділову репутацію адвоката.

За порушення Правил адвокатської етики до адвоката можуть бути застосовані заходи дисциплінарної відповідальності в порядку, передбаченому чинним законодавством про адвокатуру та адвокатську діяльність, а також актами Національної асоціації адвокатів України.

Діяльність нотаріуса вирізняється серед інших професій цілою низкою специфічних властивостей, зумовлених роллю, яку вони відіграють у житті суспільства. Охорона прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб є змістом повсякденної діяльності нотаріусів і разом з тим – їхнім професійним обов'язком.

З метою забезпечення довіри суспільства та громадян до нотаріусів, забезпечення ефективності виконання завдань і функцій органів нотаріату, підвищення авторитету нотаріату та репутації нотаріусів, розширення можливостей впливу громадськості на якість діяльності нотаріусів та інформування фізичних та юридичних осіб про поведінку, яку вони мають право очікувати від нотаріусів, були затверджені Правила професійної етики нотаріусів в Україні.

Відповідно до зазначених правил діями, які підривають професійну гідність нотаріуса, визнаються:

- настирливе і неодноразове нав'язування своїх професійних послуг;
- надання юридичної допомоги шляхом шахрайських або інших незаконних дій;
- вчинення або участь у вчиненні незаконних дій;
- використання для особистих цілей грошей, цінних паперів, прийнятих на зберігання або вилучених під час життя заходів щодо охорони спадкового майна померлих громадян;
- договори або домовленість з іншими, ніж практикуючий нотаріус, особами про розподіл або передачу коштів, одержаних за вчинення нотаріальних дій;
- пияцтво та наркоманія;
- аморальні дії по відношенню до своїх колег та представників інших юридичних професій [12].

Нотаріус у своїх відносинах з колегами і нотаріальним співтовариством не має права:

- характеризуючи свою кваліфікацію, принижувати професійну гідність і авторитет своїх колег;
- вести недобросовісну конкуренцію;
- монополізувати відповідну сферу нотаріальної діяльності чи роботу з особами, перешкоджаючи роботі інших нотаріусів;
- займатися індивідуальною рекламою, у тому числі через засоби масової інформації, рекламувати себе і свою діяльність шляхом посилань на джерела, що не мають прямого відношення до нотаріальної діяльності (не є рекламою вказівки на місцезнаходження і режим роботи нотаріальної контори);
- залучати осіб, які звернулися до нотаріальної контори, шляхом зниження встановлених тарифів, а також недобросовісних обіцянок щодо режиму і порядку роботи нотаріальної контори.

Слід зазначити, що право нотаріуса на повагу його професійної гідності з боку клієнтів не забезпечується чинним законодавством, на відміну хоча б від адвокатів, які можуть достроково розірвати договір у разі порушення їх професійної гідності з боку клієнта.

Висновки. Отже, не дивлячись на відсутність законодавчого визначення поняття «професійна гідність», зазначений термін активно використовується в актах чинного законодавства.

Професійна гідність є не тільки морально-етичною, але й правовою категорією. Професійну гідність працівника як трудово-правову категорію доцільно розглядати у декількох значеннях: як суб'єктивне право учасників правовідносин; як юридичний обов'язок суб'єктів правовідносин; як морально-етичну основу трудової діяльності.

Професійну гідність працівника як категорію трудового права видається можливим визначити як сукупність моральних, професійних і особистісних якостей працівника, котрі характеризують його усвідомлення своєї цінності як професіонала, емоційне ставлення до ситуацій, які стверджують/утискають професійну гідність, шанобливе ставлення до колег, прагнення до професійного розвитку і вдосконалення.

Нормативне закріплення правил етичної поведінки окремих категорій працівників, здебільшого виконуючих делеговані державою функції, спрямовані на підвищення довіри суспільства та громадян до державних інститутів, проте в значених нормативно-правових актах не приділено достатньої уваги формам та способам захисту професійної гідності або відповідальності за порушення щодо професійної гідності.

Перед сучасною наукою трудового права стоять важливі завдання подальшого удосконалення механізмів координації правотворчої та правозастосовчої діяльності, встановлення контролю за процесами реалізації правових норм, які зачіпають права і свободи людини і громадянина. Одним із важливих завдань науки трудового права є розробка ефективного галузевого механізму захисту права працівника на професійну гідність, що має бути відображено в проекті Трудового кодексу України.

Література:

- Любичкая О.А. Структура и содержание профессионального достоинства личности в контексте психологии труда : дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.03 «Психология труда, инженерная психология, эргономика» / О.А. Любичкая – Хабаровск, 2007. – 313 с.
- Блажевич Н.В. Профессиональная честь и достоинство полицейского как методологическая проблема / Н.В. Блажевич // Юридическая наука и правоохранительная практика. – 2015. – № 1(31). // Электронный ресурс. – [Режим доступа]: <http://cyberleninka.ru/article/n/professionalnaya-chest-i-dostoinstvo-politseyskogo-kak-metodologicheskaya-problema>.
- Комиссарова Е.Г. Профессиональные честь и достоинство государственных служащих: предпосылки междисциплинарного подхода / Е.Г. Комиссарова // Юридическая наука и правоохранительная практика. – 2012. – № 4(22). – С. 29–35.
- Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII (набуває чинності з 01 травня 2016 р.) // Электронный ресурс. – [Режим доступа]: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/889-19>.
- Правила поведінки працівника суду: Рішення Ради суддів України від 6 лютого 2009 р. № 33 // Электронный ресурс. – [Режим доступа]: <http://court.gov.ua/userfiles/PravPovPracSudu.pdf>.
- Кодекс поведінки працівника апарату Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ: Наказ Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 29 квітня 2013 р. №2 4/0/14-13 // Электронный ресурс. – [Режим доступа]: http://sc.gov.ua/ua/lokalni_normativnopravovi_akti/kodeks_povedinki_pracivnika_aparatu_vicshogo_spezializovanogo_sudu_ukrajini_z_rozgljadu_civilnih_i_k.html.
- Правила поведінки та професійної етики осіб рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ України: Міністерства внутрішніх справ України 22 лютого 2012 р. № 155 // Электронный ресурс. – [Режим доступа]: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0628-12>.
- Кодекс поведінки працівників, до функціональних обов'язків яких належить здійснення управління кордонами: Наказ Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства закордонних справ України, Міністерства фінансів України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Головного управління державної служби України 05 липня 2011 р., № 330/151/809/434/146 // Электронный ресурс. – [Режим доступа]: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0922-11>.
- Кодекс професійної етики та поведінки працівників прокуратури: Наказ Генерального прокурора України від 28 листопада 2012 р. № 123 // Электронный ресурс. – [Режим доступа]: http://www.gp.gov.ua/ua/kodet.html?_m=publications&t=rec&id=113992.
- Узагальнююча податкова консультація щодо деяких питань оподаткування фізичних осіб, які провадять незалежну професійну діяльність (приватних нотаріусів, адвокатів): Наказ Державної податкової служби України № 1185 від 24 грудня 2012 р. // Электронный ресурс. – [Режим доступа]: <http://sfs.gov.ua/data/normativ/000/000/62191/0.doc>.
- Правила адвокатської етики: Затверджені Установчим З'їздом адвокатів України 17 листопада 2012 р. // Электронный ресурс. – [Режим доступа]: <http://vkdk.org/pravil-advokatskoji-etiki/>.
- Правила професійної етики нотаріусів України: Наказ Міністерства юстиції України 04 жовтня 2013 р. № 2104/5 // Электронный ресурс. – [Режим доступа]: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1730-13>.

Байло Е. В. Профессиональное достоинство работника как трудовая категория

Аннотация. Статья посвящена определению понятия «профессиональное достоинство» работника как категории трудового права и особенностей ее правового обеспечения для отдельных категорий работников.

Ключевые слова: профессиональное достоинство, профессиональная этика, правила поведения работников, защита права работника на профессиональное достоинство.

Bailo E. Professional dignity of the worker as labor law category

Summary. The article is devoted to the definition of “professional dignity” of the worker as a category of labor law and specifics of legal support for certain categories of workers.

Key words: professional dignity, professional ethics, rules of conduct for employees, protection of employee's right to professional dignity.